

דף כט

'כאילו מלמדו ליסטות' — ע' בספר חכמה ומוסר (לרש"ז מקלם. ח"ב קיד. וע"ש עוד בס' לב) דברים עמוקים בענין זה. ולפי באורו ה'ליסטות' המדוברת כאן איננה כפשוטה בלבד, ליסטות הבריות מחמת חוסר פרנסה, אלא הרי זה כעושה את הזולת מכל הטובות שהיה יכול והיה צריך לתרום לעולם, להטיב עם הבריות.

'והיכא דלא מהליה אבוה מיחייבי בי דינא למימהליה...' — 'בית דין' לאו דוקא אלא כל ישראל הרי הם כבית דין לענין זה, כי כל אחד מישראל יכול למול. (כן מבאר מדברי הרא"ש חולין פ"ו ח. וע' במקנה; דבר אברהם ח"א כ,יב)

'אתו — ולא אותה' — התוס' שאלו מדוע הוצרכנו למיעוט מיוחד לפטור נשים, הלא מצות מילה אינה כשרה אלא ביום, והרי זו מצות עשה שהזמן גרמא? ותוצו שהלימוד נצרך רק לדעה האומרת שמילה שלא בזמנה נוהגת בין ביום ובין בלילה. [ולדעה האחרת אכן אין צריך לימוד מיוחד על כך. ואין להקשות על יתור הפסוק — שהרי נצרך לפטור את שרה ושאר כל הנשים עד למתן תורה ממילת בניהן, שלא שמענו פטור לנשים במצוות עשה שהזמן גרמא אלא ממתן תורה ואילך. ועוד, לפי דעת הרמב"ם שבני קטורה חייבים למול, צריך קרא ללמד שאין חובה זו מוטלת על האם אלא על האב בלבד (עפ"י דבר אברהם ח"א א,ג. וע"ע: שאגת אריה נח; שו"ת בנין שלמה ח"ב יו"ד כ ד"ה ובוה מיושב)]. ובמקום אחר תרצו (מגילה כ. ד"ה דכתיב) שולל המיעוט הוה אמינא לחייבן ששונה מצוה זו משאר מצוות עשה לפי שיש בה כרת ונכרתו עליה י"ג בריתות.

והריטב"א תירץ, לפי שאין זו מצוה של האשה, כי המצוה למול את הבן, ולכן הוה אמינא שחייבת. [לפי טעם זה, כתב במנחת חינוך (סוף לב; קיב), שחייבת על מצות שביתת בהמה בשבת (וע' מש"כ בשבת נד). וכן יש טעם לפי"ז לחיוב האשה במצות שביתת הארץ בשביעית. וע"ע בברכת אברהם]. ויש שתוצו, לפי שהתעסקות במצוה והכנותיה שייכים בכל זמן, גם בלילה (ע' תורי"ד וריטב"א). ובארו דבריהם, שגדר מצוה זו שונה משאר מצוות, שמהותה ועניינה היות הבן מהול ולא ערל, וזה הוא עיקר קיום המצוה, לא פעולת המילה כשלעצמה. ולכן אף כי מעשה המילה עצמו מוגבל לזמן מסוים, ביום ולא בלילה, אבל קיום המצוה הוא בכל עת ובכל שעה, וגם בלילה הקפידה תורה שלא יהא ערל, והמצוה לדאוג לכך, מצווים אנו בה בין ביום ובין בלילה. (ע' במפרשים האחרונים כאן; טורי אבן (חגיגה טז); זכר יצחק (א); פרי יצחק (ח"ב ל ד"ה והנה הדר"ג); בית ישי (מד, הערה ב). וע"ע: שער המלך (עכו"ם יב,ג; מילה ד"ה ואולם); בית הלוי ח"א ו,ג; דבר אברהם ח"ב א; דובב מירשים (ח"ג נה); בנין שלמה (לרש"כ מילנא. ח"ב יו"ד כ; דברי יחזקאל (מה).

'זאיהי מנלן דלא מיחייבא למיפרק נפשה...' — משמע בגמרא (וברש"י ותוס') שפדין הבן אינה מצות עשה שהזמן גרמא, וכשרה בין ביום בין בלילה. ואולם המנהג לפדות ביום ולא בלילה. [יש לומר טעם המנהג, כי כשנולד בסוף היום, אין נשלמים כ"ט יום ומחצה (ותשצ"ג חלקים) עד ליל שלשים, ויש סוברים שאין לפדות מקודם לכן כי זהו חדשה של לבנה — לכך נהגו להמתין לעולם ליום שלשים]. (עפ"י ש"ך יו"ד שה סק"ב ורעק"א שם. ובשעת הצורך, כגון שאין שם אלא כהן אחד ולא יהא מוזמן אם ימתינו — יש לפדות אף בלילה, אם עברו כ"ט יום וי"ב שעות ותשצ"ג חלקים. עפ"י שבט הלוי ח"ח רמא. ע"ש).

(ע"ב) 'כל היכא דליכא אלא חמש סלעים הוא קודם לבנו... לפדות את בנו ולעלות לרגל...'.

— יש לשאול, הלא אין לו לאדם להוציא יותר מחומש נכסיו כדי לקיים מצות עשה (כתובות

ג; או"ח תרנו), ומדוע זה שאין לו אלא חמש סלעים חייב לפדות את בנו? —

כתב בבאור הלכה (תרנו ד"ה אפילו): יש לחלק בין פיזור הון רב שאינו מחויב, כי שמא יעני ויצטרך לבריות, ובין מי שמתפרנס ממלאכתו, ויש לו עתה רק חמש סלעים, שלא יגרע פרנסתו במה שיוציא חמש סלעים אלו למצוה, ולא יתחזק מצבו במה שיימנע ולא יוציא חמש סלעים אלו.

ובשו"ת אגרות משה (או"ח ח"ה מא) דחה חילוק זה בשתי ידיים. ותירץ ששונה מצות פדיון הבן וכד', שעצם המצוה שחייבתו תורה הוא בנתינת סך מסוים דוקא, ולכן חייב בה אף העני שאין לו כלום מלבד אותו סכום. רק במצוות שאין הוצאת הכסף הכרחית לקיום המצוה, כגון אתרוג וכיו"ב, בזה ניתן שיעור להוצאתו. והטעם בזה, כי כשאין לו אתרוג אין שייך לחייבו ליטלו, רק יש לחייבו לקנות מחמת שצריך להשתדל להשיג אתרוג, וחובת השתדלות זו יש בה שיעור, אבל בעיקר חיוב המצוה אין שיעור אלא כל אדם חייב בה, בין עני בין עשיר, וכיון שהמצוה היא בנתינת חמש סלעים לכהן, אינו נפטר ממנה גם אם אין לו שום נכסים אחרים.

אלא שיש להקשות ממה שנראה בהמשך הגמרא, שמחויב לעלות לרגל אפילו אין לו אלא מעט, והלא שם אין הוצאת הממון גוף המצוה? וצריך לומר, כיון שיכול לקיים את המצוה בהליכה ברגליו ללא הוצאות, נמצא שההוצאות שהוא מוציא הן בעצם להנאת עצמו, לחסוך ממנו זמן ומאמץ, על כן אין שייך לפטרו מהעלייה מחמת ההוצאות, שהרי מחויב לעלות ברגליו. [ומצד חובת עולת ראיה לא דיברו, ואפשר שפטור מהבאת קרבן ראיה במצב כזה].

(יש לשאול לפי זה מדוע אמר רבי יהודה עולה לרגל ותידחה מצות הפדיון, ולחכמים להפך, הלא יש לו לקיים שתיהן, לפדות את בנו ולעלות ברגליו ללא הוצאות? וצריך לומר שמדובר באופן שעתה אין לו שהות עד הרגל לעלות בהליכה ברגליו. ומכל מקום מחויב להוציא הוצאות אף יותר מחומש, כי היה יכול להקדים ולעלות ברגליו ללא הוצאות).

והחזון-איש (קמח) צדד לישב בכמה אופנים אחרים: פדיון הבן שונה מכל המצוות כיון שיש כאן שיעבוד נכסים [והרי אילו מכר נכסיו ואין לו ציצית ותפלין ומזוזה, אין מוציאים מהלקוחות לקנותם, ואילו בפדיון הבן מוציאים], הלכך אינו נפטר במה שאין לו נכסים. ולענין עליה לרגל [שדוחק לפרש שמספיק לו סלע אחד לעלייתו], יש לומר שההוצאות אינן בשביל הדרך עצמה אלא בשביל אכילה ושתיה, הלכך חייב לעלות שהרי גם כאן יצטרך להוציא הוצאות אלו [אך אם יתנם לכהן אין צריך לעלות, שאין לו מי שיפרנסנו שם, רק כאן ימצא צדקה או ישתכר. ואפשר שאם רצונו לעלות לרגל — חייב לעלות, שהרי רשאי להוציא כל ממונו לכל מה שהוא חפץ, וכיון שברצונו להוציא מעותיו לראות ירושלים ומקדש וכבוד ישראל אף אם לא היה מצוה, ממילא חייב בזה בשביל מצוה].

ואם נאמר שלעולם חייב להפריש חומש למצוות, וכל שלא הפריש ואכל כל מה שהרויח, כשבאה מצוה לידו חייב בה עד כדי הסכום שהיה חייב להפריש — ניחא הכל, שמדובר באופן זה, שהרויח כבר ואכלן ועכשיו אין בידו אלא חמש סלעים. עד כאן מדברי החזון-איש.

ואזיל כהן וטריף ליה לחמש משועבדים לדידיה' — ואם תאמר, כיצד יטרוף הכהן מלקוחות, הלא יכולים לדחותו ולומר לו שיתנו לכהן אחר, שהרי זה ממון שאין לו תובעין? ויש לומר שכתב לו האב הרשאה. אי נמי במכירי כהונה'. (שיטה לא נודע למי. וע' ריטב"א).

והקשה המהרי"ט אלגאזי (בכורות פרק ת, אות עח), כיצד שייכת הרשאה בדבר שהוא בעצמו אין לו בו

זכות אצלו, שהרי הכהן הוא ה'בעל חוב', ואיך יכול הלה להרשות אחרים על כך? ובספר בית ישי (קא, הערה ב) הסביר הדבר על פי דברי הגר"ח הלוי (מלוה ולוה יט,ח) שטריפת בעל חוב נידונית כטריפה מן המוכר בעצמו, כאילו היה שוור מעיקרא במכירה לענין טירפא, ולכן שייך שהלוה יכתוב הרשאה, כי בעצם הוא הטורף מן הלוקח, לא הבעל-חוב. (ע"ש, ובספר יד דוד — בכורות מט).

א. בשו"ת אחיעזר (ח"ג מא,ב) יישוב על פי סברה זו קושיית האחרונים על מה שאמרו (בבכורות מח) בשני יוסף בן שמעון, שאין המלוה יכול לגבות מן הנכסים המשועבדים כאשר א"א לגבות ממנו עצמו, שהנכסים דינם כערב. והלא אפשר לגבות מן הערב כשהוא מודה בהלוואה, גם כאשר הלוה כופר (ע' בחו"מ מט) — אבל לפי הסברה האמורה לא קשה, כיון שאין בכח המלוה לגבות מן הלוה, ממילא מכירת הלוה היא מכירה גמורה ללא שום שוור לגבי השעבוד, שהרי אין על הלוה שום שעבוד נכסים מחמת הספק, הלכך א"א לגבות מהלוקח.

ויש לעיין, תינח באופן של מכירת שדה ליוסף בן שמעון חברו, אבל כשנשתתפו בשדה אחת, הלא אין צורך בשום שוור, ובוה קמה וגם נצבה קושיית האחרונים, מדוע אי אפשר לגבות מ'מה-נפשך' בשדה זו. וע"ע בשפת אמת בישוב קושיא זו.

ב. בבאור תירוץ הראשונים במכרי כהונה — ע' בשו"ת אבני נזר חו"מ מט מחדש ז,ז. אודות טריפת כהן נכסים עבור חמש סלעים, והלא אין פודים בקרקעות — ע' בשו"ת משיב דבר ח"ב פו וח"ה נב; שערי ישר ה,כה.

עוד על שעבוד נכסים למצוות שבממון — ע' קצות החשן רצ סק"ג; שעורי ר' שמואל — ב"ב ח: עמ' רנא.

[בדרך אגב, ראוי להביא מש"כ בספר שער המלך (חמץ ומצה ו,א ד"ה אך אכתיו) על מחבר ה'שיטה לא נודע למי: 'זשוב ראיתי בחידושי קדושין שנדפסו מחדש, לא נודע למי מקדושים, ומתוך דבריו ניכר כי רב גובריה רב חילי'...].

'לפדות את בנו ולעלות לרגל... אלא רבנן מאי טעמייהו, דאמר קרא כל בכור בניך תפדה והדר ולא יראו...' — משמע שבשאר מצוות מודים חכמים שמצוה עוברת קודמת למצוה שאינה עוברת, ורק כאן גילה הכתוב להקדים הפדיון לעליה. (תוס' ר"י הזקן) מבואר בדברי ר"י הזקן, שמדובר על מי שאין לו ממון להוצאת הדרך. ואע"פ שמצות הפדיון מתקיימת בהוצאת הממון עצמה, ואילו מצות העליה לרגל אינה מתקיימת בהוצאת הממון, שאין ההוצאה אלא מכשיר מצוה שבלעדיו אי אפשר לו לעלות — אף על פי כן, לולא גילוי הכתוב היה צריך לעלות ולא לפדות עתה.

ב'שאלת יעב"ץ' (ח"א יח) העמיד דברי הגמ' שבאותו יום עומדות לפניו שתי המצוות, הפדיה והעליה, שאם לא כן, יש להקדים את המצוה הבאה לפניו תחילה, הגם שהמצוה האחרת חמורה הימנה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ד סד) פקפק בדבר, שיש לומר כיון שמצוה אחת עוברת והאחרת אינה עוברת ויש להניח שיוכל לקיימה בעתיד, גם אם הודמנה לו האחת קודם, יש לו להעבירה באופן זמני ולקיים עתה את המצוה העוברת.

'... וכל שאינו מצווה ללמוד אינו מצווה ללמד' — והלא מצווה היא ללמוד דינים השייכים לה? — אין זה בגדר 'מצוה' העומדת בפני עצמה, אלא כהכשר מצוה, לדעת את המעשה אשר תעשה. (שו"ת דובב מישרים ח"א צא).

מכאן קשה על מה שכתב בהגהות ריעב"ץ (להלן לד.) ועוד אחרונים, שבמצוות השייכות בהן, חייבות הנשים במצוות תלמוד תורה ממש. (ע' באורך ביוסף דעת — סוטה כא). וצריך לדחוק לפי שיטה זו שהמדובר כאן רק על לימוד לשם לימוד ולא על לימוד המצוות המעשיות. ולפי זה על כרחנו לומר שהאשה חייבת להודיע לבניה מצוותיהם, כשם שהיא עצמה חייבת בכך. וכבר נחלקו הראשונים האם חייבת האם בחינוך בניה. וצ"ע.

'הוה הוא מזיק בי רבנן דאביי... אפשר דמתרחיש ניסא...' — כתב מהרש"ל (בחכמת שלמה) שאביי לא היה מסופק בדבר שיארע לו נס, שאם כן ודאי לא היה שולחו, אלא בטוח היה שצדיק גמור כמותו יינצל, רק לא היה בטוח אם ייעשה לו נס גלוי שיפגע באותו מזיק או יינצל בדרך אחרת. ורב יעקב לרוב ענותנותו, אמר 'אי לא דאתרחש ניסא'. והמהרש"א כתב: 'ודאי סמך אביי על חסידותו ושמתוך תפילתו לא יהיה ניזוק ויהרוג את המזיק, ואין זה מיקרי נס, אלא שאמר דשמא קודם תפילה יתרחש ניסא וינכו לו מזכיותיו, ומשום ספק זה אין למנוע הודאי שיהרוג אותו'. (ע"ע במובא להלן לט: מהנצי"ב, שאדם המפקיר עצמו באהבת הש"י למעלה מן הטבע האנושי, גם ההשגחה העליונה מגינה עליו בדרך הפלגה, ואין לו לירא מפגעי הטבע). בבאור ענינו של המזיק בעל שבעה ראשים ש'הסתובב' בבית מדרש, ובשאר פרטי המעשה — ע' דברים נחמדים מהר"א בורנשטיין, בקובץ 'שמעתין' (טבת-ניסן תשנ"ג — אגדה ופשרה). ושבעים פנים לתורה.

ליקוטים מפוסקים אחרונים

לימוד אומנות לבנו

'האב חייב בבנו... ולהשיאו אשה וללמדו אומנות' — החיוב ללמד בנו אומנות מובא בפוסקים, ויש לו גם השלכות לנושאים שונים. למשל, נפסק בשלחן ערוך (או"ח שו"ו) שדיבור על עסק לימוד אומנות לבניו, הרי זה בכלל 'חפצי שמים' שמתיר לדבר בהם בשבת, 'דהוא נמי עוסק במצוה, דאם אין לו אומנות עוסק בגזול' (משנ"ב שם). וכן הביא להלכה חיוב זה המגן-אברהם (קנו). נפקותא נוספת, כתב הרמב"ם (רוצח ה,ה): '... האב שהרג את בנו גולה על ידו, במה דברים אמורים כשהרגו שלא בשעת לימוד, או שהיה מלמדו אומנות אחרת שאינו צריך לה, אבל אם יסר בנו כדי ללמדו תורה או חכמה או אומנות ומת — פטור... שנאמר לחטוב עצים — לדברי הרשות, יצא האב המכה את בנו והרב הרודה את תלמידו ושליח בית דין שהרי שגגו והרגו בשעת עשית המצות'. 'אומנות' שאמרו — לאו דוקא, הוא הדין התעסקות במסחר (מגן אברהם שם; באור הלכה שו"ו בשם שה"ג — עפ"י גמרא להלן ל:). חיוב זה של לימוד אומנות, אינו מוטל על האם אלא על האב בלבד. (ע' ר"ן ועוד ראשונים בטעמי הדבר. וע' פורת יוסף).

מלשון השו"ע (או"ח ש"ו שם) 'תינוק', נראה שדין זה שייך בגיל מוקדם. ואולם, בספר ברכת אברהם (למור הגר"א ארלנגר שליט"א) הסביר את סדר הדברים 'למולו ולפדותו וללמדו תורה ולהשיאו אשה וללמדו אומנות' שהוא לפי סדר הזמנים הנזכר במשנה: 'בן חמש למקרא... בן י"ח לחופה, בן עשרים לרדוף' — היינו, לרדוף אחר פרנסתו, ואז הוא זמן לימוד אומנות. אמנם נראה שזהו הזמן שצריך הבן לדבר, אך המצוה ללמדו אינה מתחילה מאז, כאמור.

[ואפשר שנקטו חיוב זה בסוף, לפי שאין עצם לימוד האומנות מעשה-מצוה כשאר הדברים המנויים, וכמו שהוכיח בשו"ת רב פעלים (או"ח ח"ב כב) שאין הלימוד בכלל 'דבר מצוה' ממש, שעל כן בני חצר יכולים לעכב בעד אחד מבני החצר שבקש ללמד שם אומנות לתלמידים, שלא כבלימוד תורה ושאר עניני מצוה שאין בכחם לעכב. ולאור זאת פסק שם שודאי אין ללמדם בבית הכנסת ובבית מדרש אלא תורה, אבל לא לימודים אחרים לצורך אומנות. (וע' גם אודות שינוי ממועו מצוה לצורך שכו המורים לימודי חול לתינוקות, בשו"ת שבט הלוי ח"ה קמד. מובא ביוסף דעת ערכין ו).
 ויש לומר טעם נוסף על שהזכירוהו בסוף, שלימוד אומנות לבן, אף כי היא מדת סתם אדם, הלא אמר רבי נהוראי (בסוף מסכתין) מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה, וכפי שבאר הגר"י זצ"ל (בפרשת חיי שרה. וע' בספר המקנה — בסוף המסכת) שאינו בא לחלוק [שהרי הוא עצמו רבי מאיר — התנא השני שם. וכן מן הלשון לא משמע שחולק בעיקר ההלכה], אלא שאע"פ שכך הוא הדין, ללמד את בנו אומנות, יש עוד מדה אחרת, והיא מדת רשב"י וחבריו (בברכות לה), לפרוק מעל צוארו את עול החשבונות הרבים' אשר בקשו בני האדם, ולהבדל לעמוד לפני ה' לשרתו. וכל אדם יכול להתנהג במדה זו (כפי שכתב הרמב"ם בסוף הל' שמיטה). ועל כן, כיון שלימוד אומנות לבנו אינו חיוב קבוע לכל אדם, מנוהו לבסוף].

כתב הגאון רבי משה פינטשין זצ"ל (אגרות משה יו"ד לו, יא טו): בדורות האחרונים שהתירו ליקח שכר על לימוד תורה לאחרים, וכן נהגו התר זה מאות בשנים לקבל משרת רבנות בשכר, וכן משרות מגידי שיעור בישיבות — הרי בכך שמלמד האב את בנו תורה הוא כמלמדו גם אומנות, אם לימדו עד כדי שראוי הוא ללמד לאחרים או להיות רב במקום כל שהו, ויוכל להתפרנס מזה.

על מסגרת לימודית לימודי חול לצעירים, להלכה ולמעשה — ע' שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ג פא-פד; ח"ד לה-לו; שו"ת יחיה דעת ח"ג עה וח"ה נו.

איחור הנישואין מפני לימוד תורה

כתב הרא"ש: העולה מן הסוגיא שלדברי הכל אם אי אפשר לו ללמוד אחר כך, ילמד קודם ואחר כך ישא אשה. 'קצבה לא ידענא (מהו שיעור האיחור), דאי אפשר דיבטל לגמרי'.
 ואמנם, יש שכתבו בדעת הרמב"ם שאכן אין לדבר קצבה כלל, אלא מותר לו ללמוד כל שאין יצרו מתגבר עליו (בית שמואל אה"ע א סק"ה. בספר ברכת אברהם כתב שהגדר הוא כל שאין המצוה תבטל אלא תאחר בלבד. ובאמת ליעקב כתב שההתר להתאחר הוא עד שיגמור חוק לימודיו של קיום המצוות, אבל מעבר לכך אין לו להתאחר אלא אם הוא שוגה בתורה תמיד כבן עזאי. ואף זאת משמע שאם בא לשאול אפשר שאין מורים לו התר לכתחילה אלא שבדיעבד אין בידו עוון).

ובאגרות משה (אה"ע ח"ג כה) כתב שאין משמע כן בדברי הרמב"ם. וכן כמה פוסקים חלקו על הבית-שמואל. ויש שקבעו זמן, כבן כ"ד-כ"ה. ויש מקדימים יותר (ע' ב'ספר המצוות הקצר' לח"ח ז"ל; ובסוף ספרו מתנה ישראל. וע' בשו"ע הגר"י (הל' תלמוד תורה ג, א ובקו"א שם; וע' פריטים נוספים בשו"ת שבט הלוי ח"ג קעג). ובחזון איש כתב שמסוגיתנו נראה שאין התר לאחר בשביל תורה יותר מעשרים שנה, וסיים 'וצריך עיון בפוסקים'. (וכן משמע במחזור ויטרי עמ' 551. גם לפמש"כ בשו"ע הגר"י שם יש מקור לגיל עשרים בזמן הגמרא, אולם מבואר שם שהדבר בטבעו משתנה לפי יכולת הלימוד והזכרון, ע"ש). וכל זה אמור בשאין יצרו מתגבר עליו, כנזכר.

עיטוף הבחורים בטלית

'חזייה דלא פריס סודרא. אמר ליה: מאי טעמא לא פריסת סודרא? אמר ליה: דלא נסיבנא' — 'משמע בקדושין (כט) שבחור שלא נשא אשה לא היה מכסה ראשו בטלית, אפילו הוא תלמיד חכם. ובדף ח איתא דמי שאינו ת"ח אפילו נשוי לא היה מכסה ראשו, ע"ש'. (מג"א ח סק"ג. והביאו המשנ"ב). ובכף החיים (שם) נקט כדעת האומרים שכל אדם, בין נשוי בין אינו נשוי, בין ת"ח בין עם הארץ — יעטוף ראשו בטלית. ובשו"ת הלל אומר (ז) כתב שהבחורים שנהגו שלא ללבוש טלית כלל — מנהג מוטעה בידם, וכל דברי המג"א אמורים על עטיפת הראש בלבד. וכתב שכן המנהג בהונגריה ובצ'כיה. ואולם בליקוטי מהרי"ח הביא סמך למנהג זה. (וע"ע: שו"ת יחזו דעת ח"ד ב; יגדיל תורה ב; עשה לך רב ח"ג א. מובא ביוסף דעת — ציצית ה, יט. ע"ש).

'ככתבם וכלשונם'

'כל מצוות הבן על האב...' — המפרשים נתנו כמה טעמים על מיקומה של משנה זו כאן, לאחר שאר המשניות העוסקות בקנינים. להלן ציטוט מספר 'פני יהושע' בענין זה: 'ועוד נראה, דרבינו הקדוש, לאחר שסידר כל קנינין שבעולם במה נקנין ושיש חילוק בכמה דברים בין קנין האיש לקניני האשה, כגון האי דריש מכילתין, ובין עבד לאמה, וכל זה בקניני העולם הזה, חזר לפרש קנין העולם האמיתי דלעולם הבא, שאינו נקנה בשום דבר מהקנינים הקודמין שקניני העולם הזה, אלא בשכר קיום המצוות, כדאיתא במשנה דסוף פרקין 'כל העושה מצוה אחת, מטיבין לו ונוחל הארץ' והיינו עולם הבא, ולפי שאינו דומה מצווה ועושה, משום הכי הקדים מצוה הנוהגת בזכרים ולא בנקבות, ומה שנוהג בשניהם, ומה שנוהג בארץ ולא בחו"ל, עד סוף הפרק. כן נראה לי'.

(ע"ב) 'מצוה דגופיה עדיף... הוא ללמוד ובנו ללמוד...'

'...דבתורה ודאי תורתו קודמת, כמפורש בקידושין שאף מלימוד תורה של בנו, הוא עדיף. וכל שכן מלימוד תורה דאחרים... וכן איכא דין קדימה בצדקה (ברמ"א י"ד רנא, ג, ע"ש), ופשוט שבתורה הוא עצמו עדיף על אחרים יותר הרבה מבצדקה, דבצדקה פשוט שרק לחם שלו קודם ללחם של אחרים, אבל אם חסר לו בשר ולחברו לחם, צריך ליתן לחם לחברו ולא יאכל הוא בשר... ובתורה ברור שאף מי שיודע כבר מסכת אחת, ואפילו סדר שלם, הוא קודם ללמוד סדרים האחרים מללמד האחרים אף אותה המסכת, וגם, בעיני עולם הזה ליכא איסור אלא רשות, אם אינו פיקוח נפש ממש שאז מסתבר שאסור, ואילו בתורה הוא גם איסור להקדים האחרים מלימוד עצמו.

אך הוריתי שכל תלמיד חכם, אף שצריך לעצמו והוא גדול מאד, מחוייב ללמד מקצת זמן גם עם אחרים אף שמתבטל מתורת עצמו. והבאתי ראיה מדהא דר' פרידא... ומסתבר לי שהוא גם כן שיעור מעשר, עשירית הזמן שיש לו ללמוד תורה, ואולי יכול להוסיף עד חומש. וצריך עיון לענין השיעור.

ולענין מצוה, אם הוא וחברו צריכין לקיים מצוה וא"א אלא לאחד, ודאי שאם יתן לחברו יעבור על העשה'. (אגרות משה אה"ע ח"ד כו, ד)

'הא לן והא להו' — ע' צדקת הצדיק — קו; דובר צדק עמ' 32.
 זו לשון הרה"ק רבי שמעון שלום זצ"ל מאמשינוב ('משמיע שלום' — בליקוטים שבסוף הספר): תורה
 בטהרה עולה ארץ ישראל, דהא לן והא להו (לפי פירוש התוס'). ולפי הפירוש בהיפוך (פירוש
 רש"י) גם כן נצמח מכח הארץ, בבילה יובאו ושמה יהיו עולה האמת, והנה אמת מארץ תצמח,
 כי צמיחתה מכח הארץ ומשפעת חוצה, וזהו יסודה היא ירושלים העיר נקראת עיר האמת'.
 (ויש להוסיף מה שכתב שם לעיל כי שמן זית זך עולה גם הוא כמספר ארץ ישראל (עם התיבות) —
 שכידוע, השמן רומז לחכמה ותורה, ושמן זית זך היא החכמה המנופה מכל סיג ופסולת, שהיא היא תורה
 בטהרה הנלמדת בארץ ישראל שאיורה מחכים ועיני ה' בה).

לשון חכמים

'ר' יוחנן אמר: ריחיים בצוארו ויעסוק בתורה' — המשמעות הפשוטה של 'ריחיים בצוארו'
 — עבודה קשה, כמלאכת טחינה בריחיים, המונחת כעול על צוארו של האדם, כדי לפרנס
 את משפחתו. (ע' רש"י להלן לא סע"א: 'מטחינו בריחיים' — 'שהיא מלאכה קשה').
 יש מי שפרש (הר"ר חנוך ארנטרוי ז"ל, בספרו 'עיונים בדברי חז"ל ובלשונם' עמ' קלא) שדברי רבי יוחנן
 מבוססים על דברי רבו — חזקיה — הדורש (להלן ל:): את הפסוק ראה חיים עם אשה אשר
 אהבת על החיוב ללמוד אומנות. וכך באור הפסוק; ראה — מצאנוהו בהוראת דאגה ופיקוח
 (ע' בראשית לט, כג; מלכים-א יב, טז). חיים — הכוונה כאן לצרכי החיים. כאומר: דאג לפרנסתך
 עם אשה... — זהו פרוש עמוק ומתאים יותר ל'ראה חיים' מאשר 'שמח בחייך עם...'.
 והרי אמרו (פסחים ק"ח). קשין מזונותיו של אדם כפליים כילודה, ועוד כיוצא בזה. ומכאן, שענין
 'ראה חיים' היה משא כבד על צוארו של אדם. אם אין מדקדקין באותיות תבות אלו וממהרים
 לקראן, הרי הן נשמעין כ'ריחיים'. וזה שאמר רבי יוחנן כממשיך את דברי רבו 'ריחיים' (ראה
 חיים) בצוארו ויעסוק ('יעסוק' דוקא, המורה להעמיק ולהתמיד בלימוד שיהא הוא עיקר
 עיסוקו) בתורה!?
 יש גם מי שפרש ביטוי זה ככינוי מליצי לשהיה עם אשה, כמבואר בכמה מקומות בדברי רז"ל
 ('נפש חיה' (לר"ר מרגליות) רמ"ה).

דף ל

הערות בפשט וציונים

'הוה אמינא לשטן גירא בעיניך' — ואמנם אמרו (בסוכה לה). לא יאמר אדם גירא בעיניה דשטן,
 כי עלול להתגרות בו, אך כוונתו שהיה יכול לומר לו כן אעפ"י שלא יעשה זאת. (מחזור ויטרי עמ'
 551).

עוד כתב שלפרש"י לא קשה, כי הכוונה כאן ליצר הרע ולא לשטן ממש. ולא זכיתי להבין, הלא גם מה שאמרו בסוכה
 הכוונה על היצר הרע וכפרש"י שם.

- א. לפרש"י, כל דבר שאינו כלי — דינו כפירות, וכגון שור חי. ואילו רבנו חננאל ור"י סוברים ששאר מטלטלין שמשמשים בהם כגון שור וחמור, דינם ככלים. לא נחלקו אלא בפירות ובשר וכד'.
- ב. לדברי רבנו תם, חליפי 'שוה בשוה' מועילים אף בפירות.
- ג. הסיקו בגמרא (ב"מ מו) שהמטבע אינו נקנה בחליפין, אבל פירות נקנים בחליפין, אפילו לרב נחמן.
- ד. ישנה דעה האומרת שצריך לשום את החפץ בעת החליפין, שידע כל צד מה הוא מחליף ומקבל. ויש חולקים.

ב. לפי אפשרות אחת בפירוש המשנה (וכן צריך לפרש לרב נחמן, לפי הסלקא-דעתין, ולפרש"י אף למסקנא), לרבי יוחנן שאמר דבר תורה מעות קונות, אפשר לקנות מטלטלין בדמים שהלוקח חייב למוכר, כיצד? מכר לחברו שור והלה משכו ונתחייב לו דמים, יכול המוכר לקנות מהלוקח פרה באותם דמים שהוא חייב לו, בכולם או במקצתם, ואמר לו: מעות שאתה חייב לי נתונים לך בדמיה. ודמים אלו קונים בלא משיכת פרה. כי מה טעם אמרו חכמים אין מעות קונות אלא משיכה, גזרה שמא יאמר לו המוכר נשרפו חטיף בעלייה, הלכך לא גזרו בכגון זה שאינו מצוי, ונשאר דין תורה על עמדו, שהדמים קונים כל דבר.

וכן פסקו הר"ף והרא"ש, טור ושלחן ערוך (ח"מ קצט). ויש אומרים שפירוש זה אינו קיים למסקנא. (עפ"י רב האי גאון ועוד).

ויש אומרים שאי אפשר לעשות קנין בהלואה כלל, אף לא בחוב הבא מחמת מכר, ומדובר כשאמר שהקנין ייעשה בהנאת מלוה, לא במלוה עצמו. (עתוס' ב"מ מו: ח"מ שם).

אופן נוסף שאינו שכיח, שהמעות קונות מטלטלין — ע' ב"מ מו.

- ג. פירוש אחד: מטבע [שניתן כדמים לכל דבר] נעשה חליפין. אך דין זה שנוי במחלוקת וקיימא לן אין מטבע נעשה חליפין.
- פירוש שני: כל דבר הנישום בדמים, כלומר כל המטלטלין מלבד כסף עצמו — נעשה חליפין. גם פירוש זה אינו מיושב לשיטות האומרות פירות ובשר וכו' אינם עושים חליפין.
- פירוש שלישי: יש דמים שהם קונים כחליפין, בתורת קנין כסף, כגון שקונה מהלוקח בדמים שהוא חייב מחמת דבר שמכר לו.

דפים כח — כט

- נח. א. מה בין רשות הגבוה לרשות הדיוט לענין פעולות הקנין?
- ב. הלוקח חפץ מרשות ההקדש ונשתנה מחיר החפץ בין המשיכה לנתינת המעות, מה הדין?
- א. קנין רשות גבוה (= הקדש) — בכסף ('ונתן הכסף וקם לו'), וקנין רשות הדיוט — בחזקה (= משיכה במטלטלין). ולכן, גיזבר שנתן מעות בבהמה, אפילו בהמה בסוף העולם — קנה. ובהדיוט לא קנה עד שימשוך.
- אמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט. כיצד? האומר שור זה עולה, בית זה הקדש — אפילו בסוף העולם קנה, ובהדיוט לא קנה עד שימשוך / שיחזיק.